

Osmanlı'da Müziğin ve Şiirin Gözde Sazı: Ney

Ney, The Popular Instrument of Music and Poetry in The Ottomans

Neşe CAN¹

¹Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, nesecan@gazi.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmada, “ney”in Osmanlı döneminde müzikteki ve şiirdeki yeri ve önemi araştırılmıştır. Bunun sonucunda “ney”in hem müziğin, hem de şiirin gözde çalgısı olduğu görülmüştür. Osmanlı'dan önce de İslam kültüründe saygınlığı olan “ney”in icadıyla ilgili rivayetler Hz. Muhammed dönemine kadar uzanır. Ney, Türk müziğinin her zaman çok sevilen ve değer verilen sazı olmuştur. Mevlâna Celâleddin Rûmî'nin, Mesnevî'si'nin ilk on sekiz beytini neye ayırması, bu çalgıyı Mevlevîlik'te kutsallaştırmış ve aynı zamanda ney Osmanlı kültür hayatında çok saygın bir yer kazanmıştır. Ney Osmanlı döneminde hem dînî, hem de din dışı müziğin vazgeçilmez bir çalgısı olmuştur. Osmanlı'da belli dönemlerde bazı çalgılar büyük rağbet görürken, bazıları gözden düşmüş, hatta terkedilmiş, ney ise yüzyıllarca kesintisiz olarak kullanılmıştır. Osmanlı'nun kendi özgün müziğini oluşturmasında oldukça etkili olan Mevlevîlerin XVI. yüzyılın sonuna doğru İstanbul'da ağırlık kazanmasıyla “ney”in önemi artmaya başlar. XVIII. Yüzyılda ise ney neredeyse tamamen bir Mevlevî sazı haline gelir. Osmanlı döneminde birer müzik ve edebiyat okulu durumunda olan Mevlevî tekkeleri, III. Selim, İsmail Dede ve Şeyh Gâlib gibi müziğin ve şiirin bir çok parlak simalarını yetiştirmiştir. Mevlânâ'nın Mesnevî'sine ney ile başlaması ve eski şairlerin de çoğunlukla bu tekkelerden yetişmiş olması gibi nedenlerle ney, Osmanlı'da müziğin yanında şairlerin gözünde de çok saygın bir yer kazanmıştır. Eski toplum hayatında önemli bir yere sahip olan müzikten yararlanan şairler, şiirlerinde bol miktarda müzik terimi kullanmışlardır. Ney Osmanlı dönemi şiirinde çalgılar arasında en fazla kullanılan müzik terimidir.

Anahtar Kelimeler: Ney, Osmanlı müziği, Osmanlı şiiri.

ABSTRACT

In this study, the place and importance of ney (reed flute) during the Ottoman period were researched. As a result, it was seen that ney was the most popular instrument in music and poetry. The stories related to the invention of ney, which was also a respectable instrument in the Islamic culture before the Ottomans, date back to the period of Prophet Mohammed. Ney has always been the most beloved and honored instrument of the Turkish music. Dedication of the first eighteen verses by Mevlâna Celâleddin Rûmî to ney in his Mesnavi, sanctified this instrument in the Mevlevî Order as well and caused it to gain a very prestigious place in the Ottoman cultural life. Ney was an indispensable instrument of both religious and non-religious music during the Ottoman period. While certain instruments became popular, some fell into disfavor and even

became abandoned during certain times in the Ottomans, ney was used for centuries without an interruption. With the growth of Mevlevis in Istanbul towards the end of the 16th century, who were quite influential in the Ottoman's creating their own music, the significance of ney started to grow. During the 18th century, on the other hand, ney became an entirely Mevlevi instrument. The Mevlevi dervish lodges, which were in the position of music and literature schools during the Ottoman period, trained many brilliant names of music such as Selim III, İsmail Dede, and Sheikh Gâlib. Due to such reasons as Mevlânâ's starting his Mesnavi with ney and the ancient poets being mostly trained in these lodges, ney acquired a quite reputable place in poetry as well. The poets, who utilized music, which played an important role in social lives in the past, used music terms abundantly in their poems. Ney is the term that was used most in the Ottomanperiodpoetry.

Keywords: Ney, Ottoman music, Ottoman poetry.

GİRİŞ

Farsça'da "kamuş" anlamına gelen "nây" sözcüğü, Türkçe'de uzun süre bu şekilde kullanıldıktan sonra "ney"e dönüşmüştür. Ney üfleyenlere "neyzen" veya "nâyî" denir (Devellioğlu, 1990, 970; Olgun, Draşan, 1970, 305). Kamuştan yapılmış müzik aletlerinin en eski örneklerine Mezopotamya'daki kazılarda rastlanmıştır. Bu tür çalgılara Sümerce'de "na" denilmesi, araştırmacılara "nây" kelimesinin bu isimden geldiğini düşündürmektedir (Karabey, 1953, 211). Eski Mısır'da, İbrânîler'de ve Uygurlar döneminde ney benzeri kamuştan yapılmış üflemeli çalgıların kullanıldığını gösteren deliller vardır (Uygun, 2007, 68). Çeşitli kaynaklarda ney ve kamuştan yapılan bu tür üflemeli çalgıların eskiliği vurgulanmaktadır. Evliya Çelebi (ö. 1682) neyi Mûsa Peygamberin icad ettiğini ifade eder (Özergin, 1971, 6032). N. S. Banarlı'ya göre; "Dâvûd Peygamberin çaldığı saz olan mizmar neyin eski adı ve şeklidir ve Dâvûd Tanrıya karşı olan derin aşkını ve inanışını mizmarla söyler" (Banarlı, 1958, 104-105). İcadiyla ilgili olarak Hz. Peygamber zamanına kadar uzanan bazı rivayetler olan ney, İslâm kültüründe öteden beri saygı duyulan bir çalgıdır. Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin (ö. 1273), "âşıkların önderi saydığı ve tasavvuf yolunda kendisini küçük, onu büyük olarak kabul ettiği" (Şahinoğlu, 1991, 95) İranlı meşhur şair ve mutasavvıf Ferîdüddin Attâr (ö. 1221), neyin feryâdını kendi sözleri olarak değerlendirmektedir (Attâr, 1990, 60). Mevlânâ'nın da Mesnevî'sine neyle başlaması nedeniyle bu çalgının önemi artmış, ancak neye duyulan saygı ve sevgi Osmanlı döneminde zirveye çıkmıştır. Müzik ve şiir

başta olmak üzere ney Osmanlı sanatında bir sembol haline gelmiştir. Tasavvuf düşüncesine göre; “ney insan-ı kâmil'i (Uygun, 2007, 69), neyin üflenmesi ise ölümden sonra sūr sesiyle dirilmeyi anlatır” (Özcan, 2004, 466). Rivayete göre Hz. Muhammed İlahi bir sırrı Hz. Ali'ye söyler. Ali bu sırrın manevi ağırlığına dayanamayıp onu kör bir kuyuya anlatır. Kuyu bu sır ile coşup taşar ve kenarlarında kamışlar yetişir. Oradan geçen bir çoban bu kamışlardan birini çalgı haline getirir ve üflemeye başlar. Çıkan ses kalplere coşku verip, heyecanlandırarak İlahi sırrı anlatır. Bazı araştırmacılara göre bu olaydan sonra ney, Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si başta olmak üzere, Mevlevî şairlere, müzisyenlere ve resamlara ilham kaynağı olmuş (Pakalın, 1993, 689-90; Pala, 1989, 390), aynı zamanda dinî ve din dışı müziğin vazgeçilmez bir sazı haline gelmiştir. Neyin “Allah'ın “Hû” ismini söylediği için Mevlevîlik'de kutsal olarak görüldüğünü iddia eden araştırmacılar da vardır (Usbeck, 1970, 27; Feldman, 1996, 97-8)). Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin, “Dinle neyden...” ifadesiyle başlayan *Mesnevî*'sinin ilk on sekiz beyitinin neye ayrılması özellikle Mevlevî tarikatında bu saza farklı bir yer kazandırmış, ney bu tarikatta “nây-ı şerîf” olarak anılmıştır” (Uygun, 2007, 69). N. S. Banarlı, Mevlânâ ve ney beraberliğini “ney demek, önce Mevlânâ demektir” şeklinde ifade eder (Banarlı, 1958, 104). A. Gölpınarlı'ya göre bu saz Mevlevîlik'de o kadar önemli bir yere sahiptir ki, bazı şeyhler ölüm döşegindeyken ney çaldırılmışlardır. Hattâ yazara göre cenaze yıkanırken ve defnedilirken de ney çalınmaktaydı (Gölpınarlı, 1987, 423). Neyin Mevlevîler arasındaki saygınlığının XIX. yüzyıl sonlarında da devam ettiği görülmektedir. Neyzen Sâlih Dede'nin (ö. 1888) neyi geliştirmek için bu çalgı üzerinde yaptığı bazı mekanik denemelere Mevlevî çevrelerinde şiddetle karşı çıkmış, “ibâdethânelerde çalınan mübârek bir sazı muzıka çalgılarına benzettiler” denilerek Osmanlı Mevlevîliğinin merkezi olarak kabul edilen Konya Mevlevî Dergâhı Çelebisinden gelen bir emirle bütün Mevlevî dergâhlarında bu yeni ney türünün çalınması yasaklanmıştır (Bahar, 1992, 93). Mevlevîhâneler dönemlerinin birer konservatuvarı durumunda olup, geçmişte Türk müziğinin öğretilip icra edildiği en önemli mekanlardan biriydi (Bahar, 1992, 123; Popescu, 1996, 50; Tanrıkorur, 2004, 473-74). İtrî (ö. 1712), İsmail Dede (ö. 1845), III. Selim (ö. 1803) ve Rauf Yektâ (ö. 1935) gibi Türk müziğinin bir çok parlak simalarına okul görevi görmüştür. C.

Tanrıkorur'a göre çok sayıda büyük bestekâr, müzik kuramcıları, en iyi naat okuyanlar ve en iyi fasıl hanendeleri Mevlevîler arasından çıkmıştır (Tanrıkorur, 2000, 708).

Ney'in Osmanlı kültür hayatında önemli ve saygın bir yeri olduğu müzik kitaplarının yanında, müzik dışındaki bazı kaynaklarda da vurgulanmaktadır. XV. Yüzyıl müzik kuramcılarında Hızır b. Abdullah *Kitâbü'l Edvâr* adlı eserinde Hz. Muhammed'in bulunduğu ortamlarda ney icra edildiğini belirtir (Özçimi, 1989, 189). Gelibolu'lu Mustafa Ali (ö. 1599) *Mevâidü'n Nefâis fî Kavâidi'l Mecâlis* adlı eserinde diğer çalgılar içinde neyden, insanlara doğru yolu gösteren bir saz olarak bahseder. “Eğlence aletleri ve kişiyi gaflete düşüren araçlar olan sazların pîri, doğru yolu kılavuzlayanı ve hal ehli nâydır. Adını belirttiğimiz bu nây, Şâfiî mezhebinde bir tarikat yolcusudur ki işi gücü yanıp yakılmadır, âh ü vahdır” (Gökyay, 1978, 82). XVII. Yüzyılda Evliyâ Çelebi *Seyahatnâme*'sinde, Hz. Muhammed zamanında ney çalındığı için semâhânelerde bu sazın kullanıldığını ve sesinin çok etkili olduğunu ifade eder. Aynı zamanda Evliya Çelebi'ye (ö. 1682) göre “ney Mevlânâ'nın huzurunda çalındığı için Osmanlı döneminde Ulemâ tarafından yasaklanmamıştır” (Özergin,1971, 6007). Gevrekzâde Hâfiz Hasan Efendi (ö. 1801) “*Mûsikî Risâlesi*'nde müzik ve çalgıların mezheplere göre konumundan söz ederken, Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin Şâfiî Mezhebi'nden olduğunu belirtmiş ve onun bu nedenle başta ney olmak üzere diğer sazların da kullanılmasına izin verdiğini ifade etmiştir. Buna delil olarak da *Mesnevî*'nin girişindeki Hz. Mevlânâ'ya ait neyle ilgili ünlü beyitlere risâlesinde yer vermiştir” (Turabi, 2005, 142).

Ney ile ilgili olarak müzik ve edebiyat araştırmacılarının kendi sahalılarında yaptığı bazı çalışmalar vardır (Türkelman, 1981; Erguner, 2000; Banarlı, 1958; Gültaş, 1981: 26-7). Diğer taraftan müzik ve şiir yüzyıllarca birbirlerine kopmaz bağlarla bağlı kalmışlar ve birbirlerinin tamamlayıcısı halinde ayrılmaz bir bütün meydana getirmişlerdir (Gültaş, 1981, 12-13). Toplum hayatında önemli bir yere sahip olan müzikten yararlanan eski şairler şiirlerinde bol miktarda müzik terimi kullanmışlardır (Can, 1993). Şairlerin müzikle yakından ilgilenmiş olmaları ve bu sanatı etraflıca tanımaları nedeniyle müzik terimleri içeren şiirler edebiyat sahası dışında müzikoloji bakımından da önemli bir

malzeme durumundadır. Ney Osmanlı'da müziğin yanında, şiirin de çok sevilen ve değer verilen bir çalgısıdır. Bu yönüyle ney Osmanlı'da müzikte ve şiirde diğer çalgılardan çok farklı bir yere sahiptir. Bundan dolayı Osmanlı kültür hayatındaki yerinin daha iyi anlaşılabilmesi için “ney”in klasik müzikteki ve şiirdeki durumunun birlikte ele alınması gerekmektedir. Çalışmamızın amacı “ney”i bu çerçevede ele alarak incelemektir. Bu amaçla literatürdeki hem müzikte hem de şiirde “ney”e ilişkin olarak tespit edilen bulgular birbirine paralel olarak değerlendirilmiş, müzikerlerin ve şairlerin bakış açılarından ney sazı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Müziği'nde Ney

Osmanlı müziğinde belli dönemlerde bazı çalgılar büyük rağbet görürken, bazıları gözden düşmüş, hattâ terkedilmiştir (Can, 1995, 21; Can, 2002, 181-2; Can, 2004, 203). Ney ise müzikte yüzyıllarca kesintisiz olarak kullanılmıştır. Osmanlı müziği çalgıları içerisinde ney gibi, mezarlıklardaki garip dervişlerden (Sevin, 2006, 56) varlıklı saraylardaki padişahlara (Uzunçarşılı, 1977, 102), Mevlevî semâlarından (Bağcı ve Çağman, 2006, 166) çengî rakslarına kadar (Atıl, 1999, 96) geniş bir yelpaze içerisinde kullanılan ikinci bir çalgı gösterebilmek zordur. Neyin Türk müziği'nde her zaman çok değer verilen ve sevilen bir nefesli saz olduğu konusunda araştırmacılar hem fikirdir (Usbeck, 1967, 111; Yekta, 1981, 19; Öztuna, 1990, 116; Bahar, 1993, 103; Erguner, 2000, 695). Ney'in sevilen bir çalgı olmasının yanında icra gruplarında diğer çalgıların akort birliğinin sağlanması için çeşitli boy ve türlerinin son dönemlere kadar sık sık diyapozon görevi yaptığı da bilinmektedir.

XV. Yüzyıl müzik kuramcıları Türkçe müzik kitaplarında neye yer vermişlerdir. Hızır b. Abdullah (XV. yy) *Kitâbü'l Edvâr* adlı eserinde çalgıları sınıflarken neyden söz eder. Yazar'a göre “Ulular sehergâh ney çalmağı buyurmuşlardır” (Özçimi, 1989, 104-109). Yine XV. yüzyıl müzik kuramcılarında Kırşehirli Nizameddin oğlu Yusuf Dede'nin *Risâle-i İlm-i Mûsikî* adlı eserinde neyin öğretimi ve yapısı hakkında bilgiler vardır (Kırşehri, XV. Yy, 30a). Aynı yüzyılda Seydî *el-Matla*'nda neyin perde isimleri ve icrasından söz eder (Seydî, XV. yy., 36a).

Ney Osmanlı döneminde hem dinî, hem de din dışı müziğin vazgeçilmez sazıydı. C. Bahar “dînî ve tasavvûfî çevrelerde saygınlığı olan neyin, Mevlevîlik’de âdeta kutsal bir çalgı, hattâ bir ibadet aracı olarak görüldüğünü ve ona ilâhî ve tasavvûfî anlamlar yüklendiğini” ifade etmektedir (Bahar, 2005, 122; Bahar, 1993, 103). Y. Öztuna’ya göre “XVII. yüzyıla ait bir Osmanlı belgesinde bir Mevlevî dervişinin ney çalıp çalamaması, Mevlevî olup olmadığının tayini için ölçüt olarak gösterilmektedir”. Hemen her dergâhın neyzenbaşısı devrin ünlü sanatçılarından seçilmekteydi (Öztuna, 1990, 117-169). Mevlevî tarikatının toplu zikri olan semâ esnasında âyîn-i şerifi icra etmekle görevli nutripde, neyzenbaşının idaresindeki saz heyetinde öncelikle ney, kudüm, rebab gibi sazlar yer alırdı (Tanrıkorur, 1991, 252). Ney bazen Mevlevîlik dışında diğer tarikatlarda da kullanılmıştır (Can, 1966, 121)

Din dışı müzikte de aynı derece itibarlı olan neyin XV. yüzyıldan itibaren hemen her dönemde sarayda kullanıldığına dair bilgiler vardır. İ. H. Uzunçarşılı’ya göre Osmanlı saray müziğinde yer alan çalgılar devirlere göre değişiklik gösterir. Bununla beraber XV. ve XIX. yüzyıllar arasında sarayda kullanılan sazlar içinde ney kesintisiz olarak vardır. (Uzunçarşılı, 1977, 86). Ancak XVI. yüzyıla kadar sarayda hemen hiç Mevlevî neyzen rastlanmaz (Feldman, 1996, 85). XV. Yüzyılda Tursun Bey, Fatih Sultan Mehmed’in çocuklarının sünnet düğününü anlatırken, padişahın emriyle devlet ileri gelenlerinin huzurunda kurulan saz heyetinin içinde neyin de olduğunu belirtir (Tulum, 1977, 90). İ. H. Uzunçarşılı’ya göre saraydaki cariyeler arasında ney çalanlar vardı. Öğretimi zor olduğu ve fazla zaman aldığı için ney derslerine bazen sazendelerin evlerinde devam edilirdi. XVI. Yüzyıla ait bir belgede Neyzen Usta Hasan ve iki öğrencisinin adları vardır. (Uzunçarşılı, 1977, 100). 1539 Şenliğinden bir resimde Kanunî Sultan Süleyman (ö. 1566) içlerinde iki neyzenin olduğu, yedi sâzende ve bir hânende tarafından icra edilen müziği dinler (Pekin, 2003, 55).

XVI. Yüzyıldan itibaren İstanbul’da ağırlık kazanan Mevlevîler müzik üzerinde etkili olmaya başlar. Müziğe ve dînî raksa doğrudan bir ibadet aracı olarak bakan ve onlara en büyük önemi veren Mevlevîlik başlangıçta daha çok halk kitlelerinin bağlı olduğu bir

tarikat olmakla beraber, XVI. yüzyıldan itibaren yüksek tabakaya bağlanmaya, yavaş yavaş köylerden kasabalara, kasabalardan şehirlere çekilmeye başlar. Bu tarıkata devam edenler daha çok vezirler, beyzâdeler, hatta son zamanlarda pâdişahlar olup, Mevlevîlik zamanla yüksek zümreye mal olmuştur. Mevlânâ'ya gösterilen saygı yüzünden Osmanlılar da Mevlevîlere saygı göstermişler, Mevlânâ türbesini yüksek bir makam olarak görmüşlerdir (Gölpınarlı, 1987, 169). Mevlevîlik Osmanlı ülkesine II. Murat tarafından Edirne'de açılan (1426) Mevlevîhâne ile girebilmiş ve bunu diğerleri takip etmiştir. İstanbul'un ilk Mevlevîhânesi 1491'de kurulan Galata Mevlevîhânesidir. İstanbul bununla Konya'dan sonra en önemli Mevlevî şehri haline gelmiş ve tasavvûfî anlayış, müziği ve edebiyatı ile önemli bir kültür ortamı yaratmıştır (Feldman, 1996, 94-95; Tanrıkorur, 2004, 469). XVI. Yüzyıl sonlarına doğru İstanbul, Doğu kültüründen giderek uzaklaşmaya ve Osmanlı kendi özgün müziğini oluşturmaya başlar. Osmanlı'daki bu değişime bağlı olarak oluşan, müzikteki İstanbul üslubu (Yavaşca, 1994, 527), İran ve Arap üslubundan farklıdır. Bu estetik değişim çalgıları da etkiler ve bazı çalgılar gözden düşmeye başlar (Wright, 1994, 525). Ancak bu değişimden sonra gözden düşmeyen tek çalgı neydir (Neubuer, 1994, 523). XVII. Yüzyıla kadar Osmanlı ülkesindeki müzik ile Acem müziğinin çalgıları neredeyse aynı iken bu tarihten itibaren karşılıklı kültür etkileşiminin azalmasıyla Osmanlılar Ortaçağ İslam müzik geleneği ile paylaştıkları çeng, mugni, ud, kanun, rebab, gibi bazı çalgıları İstanbul müziğine özgü başpâreli ney ve tanbur gibi yerel çalgılarla değiştirme sürecine girdiler (Feldman, 1996, 127-142). Neyin yapısı XVI. yüzyıla kadar hemen hiç değişikliğe uğramadan gelmiştir. Ney üflemede Osmanlı üslubunu Arap ve İran üslubundan ayıran başpârenin XVI. yüzyıl sonlarına doğru gelişmiş olabileceği düşünülebilir. E. Pekin XVI. Yüzyılda Surnâme-i Hümayûn'un resimlerindeki neylerin başpâresinin, “bugün bilinenden farklı olarak, tablasız, düz, sanki kamy devam ediyormuş gibi” olduğunu belirtmektedir (Pekin, 2003, 64). Mevlevîlerin dinî müziğin yanında, din dışı müzikte de etkili olmaya başlamasıyla beraber bu tarikatın kutsal çalgısı neyin bu yüzyılın sonuna doğru Osmanlı müziğinde önemi artmaya başlar (Feldman, 1996, 94-98). E. Pekin'e göre “XVI. yüzyılda Mevlevîlik İstanbul esnafı arasında yaygın bir tarikattır ve ney saygın bir çalgı olup erenler arasında parmakla gösterilir” (Pekin, 2003, 61). Ney dışındaki çalgıları

çalanlar arasında müslüman olmayan icracılar vardır, ancak müslüman olmayan neyzen hemen hiç yoktur (Feldman, 1996, 94). Evliya Çelebi altısı Mevlvî dervişi on neyzenen bahseder (Özergin, 1971, 6032). XVI. Yüzyıldan itibaren Mevlvî müzisyenlerin saray müziğinde de etkili olmaya başladıkları ve sarayda ayrıcalıklı bir konum elde ettikleri görülür. XVI. Yüzyıl sonlarından, XIX. Yüzyıla kadar Mevlvîlerin Osmanlı saray müziği üzerindeki etkilerinin; saraydaki Mevlvî müzisyenlerin ve neyzenlerin güçlü hale gelmesi, İran neyinden farklı olan başpâreli ney icrasındaki değişik stillerinin yaygınlaşması ve onların kutsal çalgısı neyin, mıska gibi diğer nefesli çalgıları saray müziği topluluğundan dışlayarak kendine yüksek bir pozisyon elde etmesi gibi yönlerden olduğu söylenebilir (Feldman, 1996, 114). IV. Murad (ö. 1640) zamanında ney ve çeng ustası Mevlvî Yusuf Dede (ö. 1670) (Uzunçarşılı, 1977, 89) ve 1721'de Harem-i Hümayûn'da cariyelerin ney hocası olan Derviş Neyzen Hüseyin Dede (ö. 1740) sarayda bulunan Mevlvî müzisyenlerdendir (Öztuna, 1990, 358). XVIII. Yüzyıl İstanbul müziğinde Mevlvîlerin ve neyin ağırlığı daha da artar. Bu yüzyılda Osmanlı müziği'nin en ünlü simâlarından biri olan ve bazı araştırmacılara göre “Türk müzik tarihinin büyük dinî eserler bestekârı, ney virtüozu ve müzik bilgini” olarak kabul edilen Kutbünnâyî Osman Dede (ö. 1730?) İstanbul'un en büyük Mevlvî dergâhı olan Galata Mevlvîhanesi'nin şeyhidir (Öztuna, 1990, 116). Osman Dede'ye verilen “ulu, büyük neyzen” anlamına gelen kutbünnâyî ünvanı Mevlâna'nın neyzeni Hamza Dede'ye verilen ünvanın tekrarıdır. 1750'li Yıllarda İstanbul'da bulunan yabancı gözlemci C. Fonton'un, Osmanlı müzik topluluğu ile ilgili olarak kitabında verdiği bir resimde neyzen, Mevlvî kıyafeti giymiş olarak topluluğun tam ortasında oturur. Yazara göre ney, Doğuluların en önde gelen çalgısıdır (Fonton, 1987, 78-80-92). 1781-1786 Yılları arasında İstanbul'a gelen A. Toderini'ye göre Mevlvîlerin en sevdikleri ve en iyi icra ettikleri saz neydir. Yazar bu çalgının sesini insan sesine benzetererek, en iyi ney üfleyenlerin Mevlvîler arasından çıktığını ifade eder (Nasuhioğlu, 1989, 5). XVI. Yüzyılda III. Murat'ın (ö. 1595) oğlunun sünnet düğününü anlatan Surnâme-i Humâyûn'da sazandeler arasında Mevlvî kıyafeti ile resmedilmiş neyzenlerin yanında, kıyafetlerinden Mevlvî olmadıkları anlaşılan neyzenler de vardır (Pekin, 2003, 61-62). Oysa III. Ahmed'in (ö. 1736) dört şehzadesinin sünnet düğünleri nedeniyle yapılan

şenliği konu alan Levnî'nin (ö. 1732) Surnâmesi'nde neyzenlerin hepsi Mevlevî kıyafeti ile resmedilmiştir ve aynı zamanda tanbur çalan Mevlevî müzisyenler de görülmektedir (Atıl, 1999, 157-177-194). W. Feldman'a göre XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Mevlevî olmayan bir neyzen çok az resmedilir ve yüzyılın sonunda ney neredeyse tamamen Mevlevî çalgısı haline gelir (Feldman, 1996, 95). Aynı zamanda ney, XVIII. yüzyılda tanbur, mıska ve daire ile beraber “ince saz”ın değişmez üyelerindedir (Aksoy, 1994, 74-5,83; Bahar, 1992, 120-1). XIX. Yüzyılda III. Selim ve II. Mahmud'un Mevlevî olmalarının ve ney üflemelerinin yüksek zümrenin bu tarıkata ve neye olan ilgisini daha da arttırdığı söylenebilir (Gölpınarlı, 1987, 423). Mevlevî müziğine ait eserlerine Selim Dede imzasını atan (Öztuna, 1990, 54) III. Selim sık sık Şeyh Gâlib'in (ö. 1799) başında olduğu dönemde Galata Mevlevîhânesi'ne devam ederdi (Banarlı, 1987, 770). İ. Hakkı Uzunçarşılı'ya göre “Mevlevî olduğu için ney üflemekte çok başarılı olan III. Selim şehîd edilirken kendini ney ile savunmuştur” (Uzunçarşılı, 1977, 102). S. Erguner, III. Selim'in ney hocasının Galata, Bahariye ve Kasımpaşa Mevlevîhânelerinin neyzenbaşısı Çallı Derviş Mehmed olabileceğini ifade etmektedir (Erguner, 2000, 703). III. Selim'in takdir ve himaye ettiği büyük bestekâr İsmail Dede Efendi (ö. 1846) Yenikapı Mevlevîhânesi'ne devam ederek “dede” unvanına hak kazanmış ve Abdülbâki Nâsır Dede'den bir süre ney öğrenmiştir (Öztuna, 1990, 394-5). Hafız Hızır İlyas Ağa (ö. 1864) II. Mahmud'un huzurunda Mevlevî âyîninden sonra ney icra edildiğini belirtir. Ayrıca yazara göre padişahın huzurunda yapılan küme fasıllarında da ney yer almaktaydı (Kayra, 1987, 84,210). Şeydâ Neyzen İsmail Dede ise, I. Abdülhamid'in (ö. 1789) kızı Esmâ Sultan'ın (ö. 1848) sarayında câriyelere ney öğretmiştir (Uzunçarşılı, 1977, 110; Öztuna, 1990, 393). Abdülaziz Han da (ö. 1876) ney üfleyen padişahlardan olup, hocası Mevlevî dedesi Neyzen Yusuf Paşa (ö. 1884) idi (Öztuna, 1990, 503).

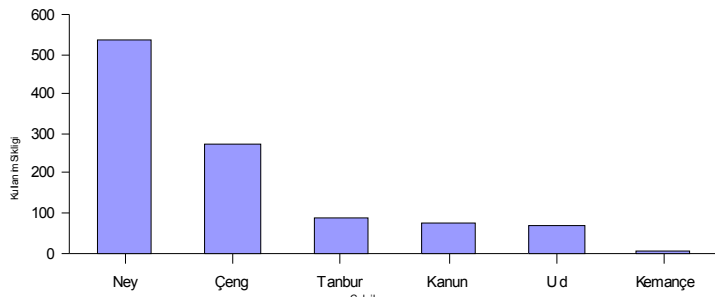
XVI. Yüzyıldan itibaren Osmanlı müziğinde önemi artan neyin bu yüzyıldan sonra müzik kitaplarında daha önceki dönemlerde kuramcıların övgüsünü kazanan ud ve tanbur gibi çalgılar arasında giderek ön plana çıkmaya başladığı görülmektedir. XV. Yüzyıl müzik kuramcılarında Hızır b. Abdullah eserinde “Bütün sazların anası ud'dur. Musiki ilmi ud bilmek üzerine kuruludur”diyerek bu çalgının önemini vurgular

(Özçimi, 1989, 186). XVII. Yüzyıla kadar müzik kuramcılarının çalgıların en önde geleni ve en gelişmişisi olarak sürekli udu gösterirken, XVII. yüzyıl yazarlarından Kantemiroğlu (ö. 1723) eserinde tanburun en mükemmel çalgı olduğunu ifade ederek onu över (Can, 1995, 21). *Kantemiroğlu Edvârında* ses sisteminin anlatımında tanbur esas alınmıştır (Tura, 1976, 2). Daha sonra yazılan müzik kitaplarında ise ses sisteminin anlatımında ney esas alınmıştır. Nâyî Ali Mustafa Kevserî (ö. 1770 ?) *Kevserî Mecmuası* olarak bilinen eserinde, üzerindeki deliklerle birlikte bir ney resmi vererek, sazın perdelerinin tek tek adlarını göstermiş, ses sistemini anlatırken neyi model saz olarak kullanmıştır (Judetz, 1998, 20). Abdülbâki Nâsır Dede'nin (ö. 1821) *Tedkik u Tahkik* adlı eserinde ses sistemi neyin deliklerinden çıkan seslerle izah edilmiştir (Uygun, 2007, 68). *Matbu Hâşim Bey Mecmuası*'nda da neyin şekli üzerinde deliklerinden çıkan seslerin isimleri olan perdeler verilmiştir (Haşim Bey, 1864, 74). Bazı eserlerde ise bu çalgıya kutsallık atfedildiği görülmektedir. S. Erguner'in bildirdiğine göre; 1806 tarihli *Edvâr-ı İlm-i Mûsikî* adlı yazarı bilinmeyen bir eserde verilen ney resmi üzerinde, neyin yirmi altı birimden meydana geldiği, bu birimlerin Allah'ın isimlerinden yirmi altısı ile ve neydeki yedi deliğin de yedi melek ve haftanın yedi günü ile bağlantılı olduğu vurgulanmaktadır (Erguner, 2000, 698-9).

Osmanlı'da Şairlerin Gözüyle Ney

Osmanlı'da şairlerin müziği yakından tanımlarının yanında, bestekârlar da şiir sanatı hakkında bilgi sahibiydiler. Sehî Bey ve Lâtîfî Tezkîreleri gibi kaynaklarda yer alan bilgiler şairlerle müzik sanatı arasındaki güçlü bağları ortaya koymaktadır (İsen, 1990, 396; Sehi Bey, 1980, 173-222). Eski şairler arasında Eşrefoğlu Rûmî (ö. 1469), Bâkî (ö. XVI. yy), Makâmî (ö. 1534-35), Gevherî (ö. XVII. yy), Nâbî (ö. 1712), Nâzîm (ö. 1726-27) gibi müzikle uğraşanlar görüldüğü gibi, Hafız Post (ö. 1693-94), İtrî (ö. 1712), Enfî Hasan Ağa (ö. 1728), Nâyî Osman Dede (ö. 1729), Abdülbâkî Nâsır Dede (ö. 1821) ve İsmail Dede (ö. 1845-46) gibi şair bestekârlar da vardır (Erdemir, 1999, XXIII-XLIX). Şairler eski toplum hayatında çok önemli bir yeri olan müzikten yararlanmışlar ve şiirlerinde bol miktarda müzik terimine yer vermişlerdir. Eski şairler müzik aletlerini ve

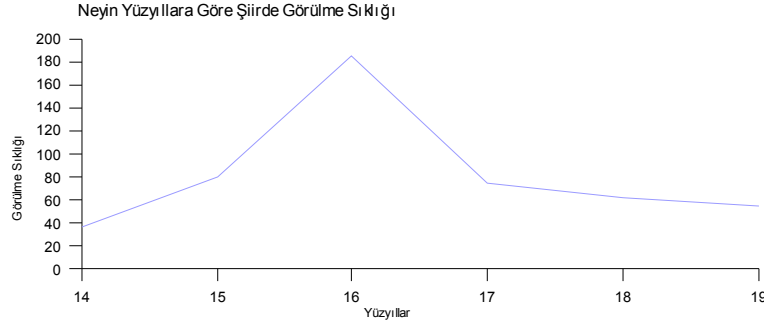
makamları şiirde benzetme unsuru olarak kullanıp yeni yeni mazmunlar meydana getirirken, aynı zamanda bestekârlar da şiirden güfte olarak faydalanmışlardır. Bunun sonucu olarak şiir müziğin, müzik terimleri de şiirin en önemli malzemesi olmuştur. Osmanlı döneminde ney, müzikte olduğu gibi şairlerin gözünde de çok saygın bir yere sahiptir. Yazarın, XIV ve XX. yüzyıllar arasında yaklaşık 400 şaire ait 6000 civarındaki beyit üzerinde yapmış olduğu bir araştırmadan (Can, 1993, 273-78) elde edilen verilere dayanan Şekil 1'deki grafikte çalgıların klâsik şiirdeki kullanım sıklığı görülmektedir.

Şekil 1. XIV ve XX. yüzyıllar arasında Osmanlı dönemi şiirinde çalgıların kullanım sıklığı.

Şekil 1'den anlaşıldığı gibi “ney”in şiirde görülme sıklığı bakımından çeng, tanbur, kanun ve ud gibi çalgılara göre açık bir üstünlüğü vardır.

Osmanlı döneminde Mevlevîlerin İstanbul'da ağırlık kazanarak müzik üzerinde etkili olmaya başladıkları XVI. yüzyılın sonuna doğru “ney”in, müzikte olduğu gibi, şiirde de önemi artmaya başlar. Yazarın araştırmasından (Can, 1993, 273-78) elde edilen verilere dayanarak hazırlanan Şekil 2'deki grafikte ney'in XVI. yüzyıl şiirindeki kullanım sıklığının nasıl arttığı açıkça görülmektedir.

Şekil 2. Osmanlı dönemi Türk şiirinde neyin yüzyıllara göre kullanım sıklığı.

Basit bir kamıştan yapılan neyin duygulu ve etkileyici sesi her zaman hayret ve takdirle karşılanmış ve bu çalgı klasik Türk şiirinde sonsuz mecazlara ve edebi sanatlara konu olmuştur. Neyin klasik şiirimizde çok kullanılmış olmasında, Mevlânâ'nın bu saza önem vermesinin ve şairlerin de çoğunlukla Mevlevî tekkelerinden yetişmiş olmalarının etkili olduğu düşünülebilir. Osmanlı döneminde Türk kültürünün en önemli merkezleri olan Mevlevîhaneler birer müzik ve edebiyat okulu durumundaydı (Öztuna, 1990, 54). B. Tanrıkorur'a göre "Türk müziği bestecilerinin yanında şuârâ tezkîrelerine göre 320 divan şairinden 220'si Mevlevî kökenliydi" (Tanrıkorur, 2004, 474). Öteden beri neyin eski şiirimizde Mevlânâ ve ney beraberliği nedeniyle fazla kullanıldığını iddia eden araştırmacılar vardır. H. Can, Mevlâna'nın *Mesnevîsine* ney ile başlamasından ve suflilerin, neyi Hz. Mevlânâ'nın nefesi olarak görmelerinden dolayı bu çalgının Türk şiirinde çok kullanıldığını ifade etmektedir (Can, 1966, 121). N. S. Banarlı'ya göre "yanık sesli bir çalgı olan neyin tarihte ve musikîde yaygın ve ebedî bir terennüm vasıtası haline gelmesi Mevlevîlik sayesinde". Yazar, bu nedenle edebiyatımızda ney sevgisiyle bu kutsal saz için söylenmiş şiirlerin büyük yer tuttuğunu ifade etmektedir (Banarlı, 1958, 104-5). Mevlâna'nın ünlü *Mesnevî'si* (İzbudak, 1990:,1; Banarlı, 1987, 315-6).

Dinle neyden kim hikâyet etmede

Ayrılıklardan şikâyet etmede

mısrâlarıyla başlar ve burada bir ermiş insanı temsil eden neyin, Tanrının varlığından ayrı olduğu için yanıp yakıldığı anlatılır. Bir sonraki beyitte; evvelce bir sazlıkta Tanrı ile beraber olan ney, “beni bu sazlıktan kopardılar, aslımdan ayırdılar, O'ndan ayrı düşmenin acısıyla feryâdlarım kadın, erkek herkesi ağlattı” diye inlemektedir:

Der kamişlıktan kopardılar beni

Nâlişim zâr eyledi merd ü zeni

Dokuzuncu beyitte ise neyin herkesi etkileyen ünlü sesinin aslında ateş olduğu, her kimde bu ateş yoksa, o insanın çâreyi yoklukta araması gerektiği vurgulanır:

Oldı ateş sıyt-ı ney sanma hevâ

Kimde bu âteş yoğise hayf ana

Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin *Mesnevîsi*'nin ney ile ilgili ilk on sekiz beytinde söylenen çok ince ve geniş tasavvûfî anlamlar içeren veciz ve sembolik sözler Osmanlı dönemi şairlerine ilham kaynağı olmuş ve onların şiirlerinde ney, sazlıktan ayrı oluşu nedeniyle yakıcı sesiyle feryâd eden bir çalgı olarak yer almıştır.

XIV. Yüzyılda Kadı Burhâneddin (ö. 1398) şiirde, neyin ayrılık ateşiyle yanışını dile getirir (Ergin, 1980, 372):

Sorunuz nâya ki yanar yâr oduna neyiçün

Ben dahı hem yanaram onun oduna neyiçün

Ahmed Paşa (ö. 1496-7) şiirinde “eğer neye sazlıktan kesildiğini açıklarsam feryâdı gökleri inletirdi” diyerek neyin ayrılık acısını vurgulamaktadır (Tarlan, 1966, 263):

İnledürdi gökleri feryâdı gönüm nâyının

Ne neyistandan kesildügin eger işâ kılâm

Osmanlı döneminde neyin öneminin artmaya başladığı XVI. yüzyılda Fuzûlî (ö. 1556) aşağıdaki mısralarda kendi feryadlarını neyin feryadlarına benzetir (Akyüz, 1990, 192):

Sinem hevâ-yi aşkın ile doldu ney kimi

Dem urduğumca âh ü figândır çıkan nefes

Zâtî (ö. 1546) ise şiirinde “iniltiririm neyin sesini bastırıldığı için neyzenler ben garibe tuhaf tuhaf baktılar” diyerek kendi feryadının neyinkinden daha fazla olduğunu belirtmektedir (Tarlan, 1967, 259):

Basduğı için neylerin âvâzını nâlem benim

Ben garibe nây-zenler eğri eğri baktılar

Bâkî (ö. 1600) de neyin ayrılık acısından dolayı ağlayıp inlemelerine vurgu yapar (Ergun, 1935, 77):

Ey dil bu demde sensin bana hem nefes

Gel nây gibi inleyelim bâri zâr zâr

Aşkî (XVI. yy), şiirinde neyin inlemelerinin boşuna olmadığını, sazlıktan ayrı düştüğü için ağladığını belirtir (Pala, 1998, 201):

Bezm-i meyde zâhidâ beyhûde sanma nâlesin

Bir neyistandan cüdâ düştüm deyü ağlar ney

Nefî (ö. 1635) şiirde neyin feryadlarını kendi feryadlarına benzeten bir diğer şairdir (Akkuş, 1993, 336):

Benim ol âşık-ı şûrîde kim cibrîl raks eyler

Nevâ-yı nâleme ney olsa ger demsâz mestâne

Nedim (ö. 1730), Osmanlı'da neyin popülerliğinin daha da arttığı XVIII. yüzyılda, bu çalgının sesinin yakıcılığına sebep olan İlâhi sırra dikkat çekmektedir (Gölpınarlı, 1972, 321):

Olmakda derûnunda hevâ ateş-i sûzan

Nâyın diyebilmem ki ne hâlet var içinde

Nâbi (ö. 1712) aşağıdaki beyitte Mevlâna'nın *Mesnevî'sini* ve ney eşliğinde Mevlevîlerin yaptığı âyini vurgular (Bilkan, 1997, 1309):

Bilmezem hâli n'olurdu gûş ideydi Mesnevî

Çün semâ-ı neyle olmuş ebr-i giryan Mevlevî

Şeyh Gâlib(ö. 1799) de neyin sesinin ateşine dikkat çekmektedir (Okçu, 1993, 94):

Nâyına ş'u'le-i âvâzına tut gûş-ı kabul

Tür-ı Mûsâ vü âsâ Hazreti Mevlânâ'dır

Aynı zamanda Galata Mevlevîhanesi'nin şeyhi olan şair bir başka beyitinde Mevlevî dergâhında neye verilen değeri vurgular (Okçu, 1993, 566):

Dergâh-ı Mevlevî ki aceb aşk-hânedir,

Nây u kudûm-ı velvele sazı şehânedir

Zaman zaman şiirdeki eğlence meclislerinde neyi diğer çalgılarla yanyana getiren şairler olsa da (Gölpınarlı, 1972, 360; Çelebi, 1953, 174), bu sazın çoğunlukla tasavvuftaki anlamına göre kullanılmış olduğu söylenebilir (Can, 1993). Şeyh Nazif (XIX. yy) bir beytinde, neyden Hz. Muhammedin Ali'ye verdiği İlâhi sırrın duyulduğunu söyler (Gölpınarlı, 1983, 230):

Duydun mu aceb nâyden esrâr-ı Ali'yi

Bildin mi Nazif nükte-i feyz-i ezeliyi

XX. Yüzyılda Y. Kemal Beyatlı'nın (ö. 1958) şiirinde neyin hâlâ Mevlâna ve Mesnevî'si ile beraber anıldığı görülmektedir (Beyatlı, 1962, 95):

Mesnevî şevkini eflâke çıkarmış nâyız

Haşredek hem-nefes-i Hazret-i Mevlânâyız

SONUÇ

Ney, İslâm kültüründe saygın bir çalgı olup, icadıyla ilgili olarak Hz. Muhammed zamanına kadar uzanan rivâyetler vardır. Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin de Mesnevî'sinin ilk on sekiz beytini neye ayırması Mevlevîlikte bu sazın âdetâ kutsallaştırılmasına neden olmuş ve neyin önemi artmıştır. Ancak bu çalgıya duyulan saygı ve sevgi Osmanlı döneminde zirveye çıkmış, ney müzikte ve şiirde diğer çalgılardan çok farklı bir yer edinmiştir. Ney Osmanlı'da hem tekke müziğinin, hem de din dışı müziğin vazgeçilmez sazı olmuştur. Osmanlı dönemi müziğinde ney kadar geniş bir yelpaze içinde kullanılan başka bir çalgı gösterebilmek zordur. Osmanlı'da belli dönemlerde bazı çalgılar büyük rağbet görürken, bazıları gözden düşmüş, hattâ terkedilmiştir. Ney ise Osmanlı müziği'nde her zaman değer verilen ve kesintisiz olarak kullanılan bir çalgı olmuştur. Mevlânâ'nın bu çalgıya önem vermesi ve Osmanlı döneminde müzisyenlerin ve şairlerin çoğunlukla birer müzik ve edebiyat okulu durumundaki Mevlevî tekkelerinden yetişmiş olmalarının da etkisiyle ney müzikte olduğu gibi şiirde de çok saygı duyulan bir çalgı olmuştur. Hattâ ney, çalgının çok ötesinde Osmanlı sanat düşüncesinin çok ince ve geniş tasavvûfî anlamlar içeren bir sembolü haline gelmiştir. Müzik hakkında bilgi sahibi olan eski şairler, toplum hayatında çok önemli bir yere sahip olan bu sanattan faydalanarak şiirlerinde bol miktarda müzik terimi kullanmışlardır. Şairlerin gözünde çok saygın bir yeri olan ney, Osmanlı dönemi şiirinde çalgılar arasında en fazla kullanılan müzik terimidir. Müzikte, şiirde ve minyatürde yaygın ve sık olarak kullanılan ney, Osmanlı sanatına

derinlemesine nüfuz etmiş önemli bir kavramdır. Bu bakımdan diğer çalgılar arasında benzeri görülmez, eşsizdir.

KAYNAKLAR

- Akkuş, M. (1993). *Nef'i Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları, No: 51.
- Aksoy, B. (1994). *Avrupalı Gezginlerin Gözüyle Osmanlılarda Musiki*. İstanbul: Ayhan Matbaası, Pan Yayıncılık.
- Akyüz, K., ve Beken, S. (1990). *Fuzuli Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Atıl, E. (1999). *Levnî ve Surnâme, Bir Osmanlı Şenliğinin Öyküsü*. İstanbul: Koçbank.
- Attâr, F. (1990). *Mantuk Al-Tayr*. Çev. A. Gölpınarlı, İstanbul: Şark İslam Klasikleri, MEB Yayınları 2172.
- Bağcı, S., ve Çağman, F. (2006). *Osmanlı Resim Sanatı*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Sanat Eserleri Dizisi, 457.
- Bahar, C. (1993). *Zaman, Mekan, Müzik*. İstanbul: Afa Yayıncılık.
- Bahar, C. (2005). *Musikiden Müziğe Osmanlı/Türk Müziği: Gelenek ve Modernlik*. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları 2243.
- Banarlı, N. S. (1958). Dinle Neyden. *Musiki Mecmuası*, Sayı 124.
- Banarlı, N. S.(1987). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. C. II, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.
- Beyatlı, Y. K. (1962). *Eski Şii'in Rüzgârıyla*. İstanbul.
- Bilkan, A. F. (1997). *Nabi Divanı*. C. II, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.
- Can, H. (1966). Dini Türk Musikisi Lugatı, Ney. *Musiki Mecmuası*, Sayı 220, İstanbul.
- Can, M. C., ve Can, Neşe. (1995). Tarih İçinde Ud I- II. *Milli Folklor*, 4 (7), 8-16, 20-24, Güz, Ankara.
- Can, N. (1993). *Osmanlı Dönemi Türk Şiirinde Musiki Mefhumu*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Can, N. (2002). *Türk Musikisi'nde Çeng*. Basılmamış Doktora Tezi. Marmara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Can, N. (2004). Unutulan Sazımız Mıskal. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 24 (3), 193-206.
- Çelebi, A. H. (1953). *Divan Şi'rinde İstanbul*. İstanbul, İstanbul Fethi D. Neşriyatı 22, Halk Basımevi.
- Devellioğlu, F. (1990). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara, Adın Kitabevi Yayınları.
- Erdemir, A. (1999). *Anadolu Sahası Musikişinas Divan Şairleri*. Ankara, Tüsav Yayınları.
- Ergin, M. (1980) *Kadı Burhaneddin Divanı*. İstanbul, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını

2244.

- Ergun , S. N.(1935). *Bâki Divanı*. İstanbul, Semih L. Bitik Basımevi.
- Erguner, S. (2000). 18. Yüzyılda Musikimiz, Ney ve Neyzenler. *Osmanlı*. Ankara, 691-706.
- Feldman. W. (1996). *Music Of The Ottoman Court*. Berlin.
- Fonton, C. (1987). *18. Yüzyılda Türk Müziği* Charles Fonton, Çev. Cem Bahar, İstanbul, Pan Yayıncılık.
- Gökyay, O. Ş. (1978). *Gelibolu Mustafa Ali Ziyafet Sofraları*, İstanbul, Tercüman 1001 Temel Eser.
- Gölpınarlı, A. (1972). *Nedim Divanı*. İstanbul, İnkılap ve Aka Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (1987). Mevlevîlik. *İslam Ansiklopedisi*. Cilt:8, 164-171, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.
- Gültaş, A. (1981). Divan Şiirinde Klâsik Türk Mûsikisi Sazları. *Sanat ve Kültürde Kök*. Sayı 4, 26-27, İstanbul, Huzur Grafik, Kuşak Ofset.
- Gültaş, S. (1981). Musiki ve Edebiyatımızın Beraberliği. *Sanat ve Kültürde Kök*. Sayı 1, 12-13, İstanbul, Buluş Grafik Ofset, Matbaa Film Reklam Ajansı.
- Haşim Bey, 1280(1864). *Haşim Bey Mecmuası*, İstanbul.
- İnal, İ. M. K.(1988). *Son Asır Türk Şairleri*. C. 4, İstanbul, Dergah Yayınları.
- İsen, M. (1990). *Latîfi Tezkire*, Ankara.
- İzbudak, V. (1990). *Şark İslam Klasikleri Mesnevî*. C. I, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi.
- Judetz , E. P. (1996). *Meanings In Turkish Musical Culture*. İstanbul, Pan Yayıncılık.
- Judetz, E. P. (1998). *Kevseri Mecmuası*. İstanbul, Pan Yayıncılık.
- Karabey, L. (1953). Musiki Tarihi Notlarından. *Musiki Mecmuası*. Sayı 67, İstanbul.
- Kayra, C. (1987). *Hafız Hızır İlyas Ağa Tarih-i Enderun Letaif-i Enderun*. İstanbul, Çokaş Matbaası.
- Nasuhioğlu, O. (1989). Musique Turque Abbe Toderini 1789 Paris. *Musiki Mecmuası*. Çev. O. Nasuhioğlu, Yıl 42, Sayı 424, İstanbul, Atalay Matbası.
- Neubauer, E. (1994). Musiki Hayatı. 15. ve 16. Yüzyıllar. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. C. 5, İstanbul.
- Okçu, N. (1993). *Şeyh Galib, Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umumi Tahlili, Ve Divanının Tenkidli Metni*. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, Türk Klasikleri Dizisi, 121.
- Olgun, İ., ve Draşan, C. (1970). *Türkçe-Farsça Sözlük*, Ankara, Elhan Kitabevi.
- Özcan, N. (2004). Mevlevî Âyini. *DİA*. C 29, 464-466, İstanbul, Ali Rıza Baskan Güzel Sanatlar Matbaası.
- Özçimi, S. (1989). *Hızır bin Abdullah ve Kitâbu'l Edvâr*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ü. Sosyal Bilimler Ens. İstanbul.
- Özgergin, M.K. (1971). Evliya Çelebiye Göre XVII. Yüzyılda Osmanlı Ülkesinde Çalgılar. *Türk Folklor Araştırmaları*. Yıl 1971, Sayı 264.

- Öztuna, Y. (1990). *Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi* II. Ankara, Kültür Bakanlığı 1163.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. C. II, İstanbul.
- Pala, İ. (1989). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. cilt I-II, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Pala, İ. (1998). *Aşki ve Divanından Örnekler*. Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Pekin, E. (2003). Surnamenin Müziği: 16.Yüzyılda İstanbul'da Çalgılar. *Dipnot*, Sayı1, Yaz, s. 52-90'dan ayrı basım, İstanbul.
- Sehi Bey. (1980). *Tezkire, Heşt Behişt*. Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.
- Sevin, N. A. (2006). *Gravürlerle Yaşayan Osmanlı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Sanat Eserleri Dizisi 455, Ankara.
- Seydi. (15.yy). *El-Matla'*. TSMK, III. Ahmed Yazmaları, nr. 3459.
- Şahinoğlu, M. N. (1991). Attâr, Feridüddin. *DİA*. C. 4, 95-98, İstanbul, Ali Rıza Baskan Güzel Sanatlar Matbaası.
- Tanrıkorur, C. (1991). Âyîn. *DİA*. C. 4, 251-252, İstanbul, Ali Rıza Baskan Güzel Sanatlar Matbaası.
- Tanrıkorur, B. (2004). Mevleviyye. *DİA*. C. 29, 468-475, İstanbul, Ali Rıza Baskan Güzel Sanatlar Matbaası.
- Tanrıkorur, C. (2000). Osmanlı Musikisi'nde Mevlevî Âyini Besteciliği. 707-721, *Osmanlı*, Ankara.
- Tarlan, A. N. (1967). *Zâti Divanı*. İstanbul.
- Tulum, M. (1977). *Tursun Bey, Târih-i Ebûl-Feth*. İstanbul.
- Tura, Y. (2001). *Kitâb-ı İlmü'l-Mûsikî 'ala vechi'l-Hûrûfât, (Kantemiroğlu)*. Tura Yayınları, İstanbul.
- Turabi, A. H. (2005). *Gevrekzâde Hâfız Hasan Efendi ve Mûsikî Risâlesi*. İstanbul, Rağbet Yayınları.
- Türkelman, F. (1981). Türk Musikisi Sazları: Ney. *Sa'nat ve Kültürde Kök*, Sayı 3, İstanbul.
- Usbeck, H. (1967). *Türklerde Musiki Aletleri*. Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul.
- Usbeck, H. (1970). Türklerde Musiki Aletleri. *Musiki Mecmuası*. Yıl 21, Sayı 255, İstanbul, Atalay Matbaası.
- Uygun, M. N. (2007). Ney. *DİA*, C ilt 33, 68-69, İstanbul, Ali Rıza Baskan Güzel Sanatlar Matbaası.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1977). Osmanlılar Zamanında Saraylarda Musiki Hayatı. *Belleten*, Cilt XLI, Ankara.
- Wright, O. (1994). Musiki Hayatı, 17. ve 18. Yüzyıllardaki Yapısal Değişimler. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 5, İstanbul.
- Yavaşca, A. (1994). Saray Dışında Musiki Hayatı. *Dünden Bugüne İstanbul*

Ansiklopedisi, Cilt 5, İstanbul.

Yekta, R.(1981). La Musique Turque” Encyclopedie De La Musique- A. Lavignac. Çev.

Orhan Nasuhioğlu, *Musiki Mecmuası*, Sayı 380, İstanbul.

Yusuf b. Nizameddin Kırşehrî. (15.yy). *Risâle-i İlm-i Mûsikî*. Milli Ktp., nr.131/1

SUMMARY

There are some studies conducted by music and literature researchers in their own fields related to ney (reed flute), which occupies a significant and respectable place in the Ottoman cultural life. Music and poetry, both of which had a predominant place in ancient community life, remained connected to each other with unbreakable ties for centuries and constituted an inseparable whole by complementing each other. Therefore, in order to ensure that the place of ney in the Ottoman cultural life is better understood, the place of this instrument both in classical music and poetry were taken up together in our study. Ney was a much beloved and honored instrument in the Ottoman period not only in music but also in poetry. From this aspect, ney occupies a quite different place in both music and poetry compared to other instruments. From this point of view, ney was examined within this framework in our study and our aim was to bring forth its place and importance in music and poetry during the Ottoman period.

The literature review method was used with the aim of determining the place and importance of ney in music during the Ottoman period and the place of this instrument in religious and non-religious music were examined. Music books written in Turkish were reviewed starting with the 15th century, the opinions of music theorists regarding this instrument were taken up and its importance in the Ottoman palace music was examined.

The place and importance of ney in music and poetry during the Ottoman period was examined in this study. As a result, it was seen to be a popular instrument of both music and poetry. Ney has always been the most beloved and honored instrument of the Turkish music, which was used for centuries without interruption. It is the indispensable instrument of both religious and non-religious music. Dedication of the first eighteen verses by Mevlâna Celâleddin Rûmî to ney in his Mesnavi sanctified this instrument in

the Mevlevi Order as well and caused it to gain a very prestigious place in the Ottoman cultural life. With the growing influence of Mevlevis in Istanbul towards the end of the 16th century, the significance of ney started to grow as well. The Mevlevi dervish lodges were in the position of music and literature schools during the Ottoman period. Due to such reasons as Mevlânâ's starting his Mesnavi with ney and the ancient poets being mostly trained in these lodges, ney acquired quite a reputable place in the eyes of the poets besides music. Poets, who utilized music, which played an important role in social lives in the past, used musical terms abundantly in their poems.

Ney was the term that was most frequently used in poetry during the Ottoman period.

The stories related to the invention of ney, which was also a respectable instrument in the Islamic culture, date back to the period of the Prophet Mohammed. Dedication of the first eighteen verses by Mevlâna Celâleddin Rûmî to ney in his Mesnavi caused this instrument to be almost sanctified in the Mevlevi Order and the importance of ney increased. However, the love and respect for this instrument reached a peak during the Ottoman period and ney acquired quite a distinguished place in music and poetry compared to other instruments. Ney became the indispensable instrument of both dervish lodge and non-religious music during the Ottoman period. It is difficult to point to another instrument in the music of the Ottoman period, which was used in such a range as ney. While certain instruments became popular, some fell into disfavor and even became abandoned during certain times during the Ottoman period. Ney, on the other hand, was an instrument that was always cherished and used without interruption in the Ottoman music. The importance placed on this instrument by Mevlâna and the fact that the musicians and poets during the Ottoman period were mostly trained in Mevlevi dervish lodges, which were considered as music and literature schools, caused ney to acquire quite a reputable place in the eyes of the poets as well, besides music. Moreover, beyond being just an instrument, ney became a symbol of the Ottoman conception, which contained quite delicate and extensive sufistic meanings. Ancient poets, who had knowledge of music, used musical terms abundantly in their poems by benefiting from this art, which occupied a very important place in community life. With quite a reputable place in the eyes of the poets, ney was the term that was most

frequently used among instruments in poetry during the Ottoman period. Widely and frequently used in music, poetry, and miniature, ney is an important concept that deeply influenced the Ottoman art. In this respect it is unprecedented and unique among other instruments.